

ACHIM POPESCU, *Reformele lui Bocchoris*, Editura Monitorul Oficial, București, 2007, 492 p., 99 ilustrații în text.

În istoriografia românească, studiile de egiptologie – fie că e vorba de domeniul arheologiei, fie că e vorba de cel al epigrafiei sau papirologiei – au fost, au rămas, un mare deziderat, din păcate, niciodată împlinit. Personal, nu găsesc nici o explicație convingătoare a acestei lacune însemnate a istoriografiei noastre, câtă vreme egiptologia, în ansamblul ei, dar și cu ramificațiile sale din ce în ce mai numeroase, reprezintă un domeniu de cercetare prezent chiar și în culturile din estul sau nordul Europei, cum sunt cea ungară, cehă, poloneză sau rusă. Este o realitate cu adevărat tristă și care nu cred că se va modifica într-un viitor previzibil, mai ales că, în aceste domenii, acumulările sunt foarte rapide, iar riscul accentuării decalajelor este major.

Îată însă că un eveniment editorial de excepție, apariția postumă a tezei de doctorat a *singurului* egiptolog român, Achim Popescu, cu titlul *Reformele lui Bocchoris*, pare să dea o rază de speranță egiptologiei românești, din mai multe motive. Mai întâi că, deși este primul studiu (și deocamdată singurul) de acest gen din literatura istorică din România, el este unul de o mare importanță istorică, cu precădere în domeniul istoriei economice și sociale din epoca finală a Egiptului faraonic. Este vorba de un document, un papirus de o importanță excepțională, descoperit întâmplător la sfârșitul perioadei interbelice la *Hermopolis Magna*, în Egiptul de Jos, și datat în timpul domniei lui Ptolemaios II Philadelphos (283-246 a. Chr.). Punerea în circuitul științific a acestui papirus, într-o manieră exemplară, așa cum voi arăta mai jos, reprezintă, fără nici o îndoială, un eveniment științific de răsunet internațional. În al doilea rând, apariția acestui studiu în literatura istorică românească ar putea reprezenta un moment de cotitură în istoriografia domeniului, dar și un impuls pentru tinerii istorici români, în abordarea acestui domeniu. Nu mai puțin important este și faptul că, prin apariția acestei cărți, istoriografia românească de specialitate se impune în circuitul științific european.

Înainte de a creiona doar în câteva tușe fine importanța tezei lui Achim Popescu, trebuie făcute câteva precizări privind personalitatea acestuia. Încă din perioada studiilor mele universitare, când, în anul 1978, Achim Popescu susținea la Cairo teza de doctorat, auzisem în mediile universitare și academice despre un român, singurul de altfel, specializat în domeniul egiptologiei. Atunci, dar mai ales în anii '80, am auzit și am constatat că, din motive diverse, eforturile sale în direcția dezvoltării studiilor de egiptologie din România s-au lovit de o nepăsare generală, în plan educațional, instituțional, dar și ideologic. Și totuși, în ciuda acestei situații, singulare chiar și în contextul Europei de Est, Achim Popescu nu a renunțat la crezul și idealul său științific. Studiile sistematice și îndelungate pe care le-a întreprins în Egipt, specializarea într-un domeniu foarte rar și dificil în egală măsură, papirologia – l-au impus ca

un cercetător atent, răbdător și sistematic al antichităților egiptene târzii. Aceste studii i-au permis, pe de altă parte, accesul direct la sursele papirologice care reprezintă, poate, cele mai fidele și mai relevante surse ale Antichității, inclusiv în sfera istoriei economice, pe care l-a abordat în teza sa de doctorat. Achim Popescu reprezintă, așadar, un adevărat deschizător de drumuri în istoriografia contemporană, un cercetător autentic, profund și complex, de o modestie desăvârșită.

Subiectul ales ca teză de doctorat se încadrează în aria largă a structurilor economice și sociale din Egiptul Târziu (dinastia a XXIV-a), mai precis în perioada domniei unui faraon considerat obscur, Bochchoris (aproximativ 720–715 a. Chr.), dar care, în realitate, așa cum o demonstrează și analiza codului său de legi care face obiectul cercetării lui Achim Popescu, a fost de fapt unul din marii legislatori ai Antichității, alături de Solon și Tarquinius Superbus.

Trebuie remarcată în mod deosebit structura armonioasă a lucrării, care reflectă viziunea amplă a autorului: un capitol introductiv dedicat dreptului egiptean faraonic, urmat de un altul dedicat textului codului faraonului Bocchoris și de o prezentare a importanței acestui document juridic în contextul relațiilor economice și sociale din Egiptul Târziu. În partea a doua a tezei, autorul pune la dispoziția lectorului traducerea completă a codului lui Bocchoris, cu toate datele de ordin paleografic și cronologic, la care se adaugă un capitol de o însemnătate excepțională. Este vorba de o antologie de texte papirologice și epigrafice egiptene, babiloniene, asiriene, grecești din epoca respectivă, referitoare la relațiile contractuale privind dreptul contractual folosit în relațiile economice din perioadă. Această „anexă” a lucrării este în sine o antologie remarcabilă și contribuie la zugrăvirea în detaliu a relațiilor comerciale, economice, în plan general, din spațiul Mediteranei Orientale.

Achim Popescu are meritul de a atrage atenția asupra acestui context istoric cu totul special, anume sfârșitul secolului VIII a. Chr., când în istoria economică a Mediteranei Orientale, a Orientului Apropiat se produc profunde mutații geo-politice și economice: decăderea Egiptului, ascensiunea Asiriei lui Sargon II, în plan politic și militar, dar și ascensiunea economică a unora din orașele grecești, cum ar fi Miletul, a lumii coloniale grecești, în general, dar și a celei feniciene. Este vorba, în principal, de un context politic și economic-social cu totul deosebit, pe care autorul îl pune în evidență într-o manieră remarcabilă. Putem vorbi, fără nici o îndoială, despre o adevărată pagină de istorie economică și socială a unei epoci considerate obscură, dar pe care Achim Popescu o creionează cu multă acuratețe, demnă de un mare istoric și filolog.

Lucrarea cuprinde, în partea finală, un număr impresionant de facsimile reprezentând textele hieroglifice și demotice analizate de autor. Remarcăm, mai ales, viziunea generală deosebit de complexă a autorului cu privire la ansamblul vieții economice și sociale a Egiptului Târziu, așa cum este ea oglindită în acel excepțional document papirologic. Pe de altă parte, impresionează la această lucrare acuratețea demonstrației istorice, care derivă dintr-o profundă cunoașterea a textelor istorice. Achim Popescu demonstrează un spirit critic bine conturat, ceea ce i-a permis un control deplin al surselor papirologice. Acest mod de abordare a unor texte juridice diverse evidențiază importanța lor în contextul vieții economice și sociale din epoca lui Bocchoris, faraon care se dovedește un reformator autentic, dar și un inovator în acest domeniu.

Această reconstituire istorică a unei economii centralizate, cum era cea a Egiptului Târziu, are ca punct de plecare, așa cum am arătat mai sus, un document a cărui importanță istorică a fost evidențiată în mod exemplar de către cercetătorul Achim Popescu. Demersul

său poate fi mai bine înțeles privind bibliografia impresionantă aflată la sfârșitul lucrării. Este vorba despre o amplă incursiune într-un registru bibliografic deosebit de complex, în care sursele papirologice directe se alătură lucrărilor generale despre economia antică și unei game foarte largi de publicații periodice specifice acestui domeniu. Simpla evidențiere a bibliografiei parcurse de Achim Popescu în vederea redactării lucrării demonstrează sagacitatea științifică a autorului și ancorarea profundă în realitățile istoriografice actuale. Sunt convins că lucrarea dedicată papirusului de la *Hermopolis Magna*, document care se încadrează în seria demersurilor legislative ale epocii lui Bocchoris, va rămâne un punct de referință în istoriografie și va constitui un remarcabil instrument de lucru pentru toți cei care se vor apleca asupra acestui gen de cercetare. Însă, pentru ca acest deziderat să se împlinească, se impune traducerea și publicarea acestei lucrări de referință într-o limbă de circulație.

OCTAVIAN BOUNEGRU